

לך לך: העם והעולם

השמים ועד קצה השמים – הנהיה כדבר הגדול הזה... השמע עם קול אלוקים מדבר מתוך מתוך האש כאשר שמעת אתה ויחי?" (דברים ד, לב-לג)

אין מנוס אפוא מלתור אחר שיווי משקל אחר בין הרגל האוניברסלית של התורה לזו הפרטיקולרית שלה. למרבה היופי, המפתחות לאיזון הזה נמצאים בדיוק בנקודה בה התורה מעבירה משקל מהרגל האחת לשנייה: בפרשה השלישית שלה, המתחילה לספר את סיפורו של אברהם אבינו, פרשת לך לך.

חוכמה בגוים, תורה לגוים

המפתחות מסתתרים בשני פסוקים תמימים למראית עין, כשפותחים אותם דרך מדרשיהם המעמיקים של חז"ל.

המפתח הראשון נמצא בפסוק המופיע בתחילת הפרשה, "ואת הנפש אשר עשו בחרן" (בראשית יב, ה). לכאורה הפסוק מדבר על עבדים שאברהם ושרה קנו, אך חז"ל פירשוהו כמדבר דווקא על 'עשייה' רוחנית – גיור אנשים רבים לאמונה באלוקים אחד (מכאן המטבע הנפוץ "לעשות נפשות"). לפי חז"ל, אברהם ושרה נהגו לשכנע את מכריהם לנטוש את אליליהם לטובת עבודת בורא העולם. במלים אחרות, הם לא ראו עצמם רק כמייסדיהם של אומה עובדת ה', אלא כשליחי ה' לאנושות כולה.

המפתח השני נמצא בהמשך הפרשה, בפסוק "ויוצא אותו החוצה" (טו, ה). על פניו נשמע שה' הוציא את אברהם מאוהליו, אך חז"ל פירשו את ההוצאה כבעלת אופי רוחני יותר: לפי גרסה אחת ה' הוציא את אברהם מאמונתו באסטרולוגיה, ולפי אחרת הוא הוציאו מחלל העולם כולו כדי שיתכחל על הכוכבים מלמעלה. המסר של שתי הגרסאות זהה: האסטרולוגיה מוגבלת לחוקי הטבע ואינה לוקחת בחשבון את אפשרות הנס.

מה שהופך רעיון זה למשמעותי עבורנו הוא שלפי המסורת שלנו אברהם לא נטש את חכמת האסטרולוגיה לגמרי. "ספר יצירה", ספר הקבלה הקדום המיוחס לאברהם אבינו, משלב בתוכו יסודות רבים מחוכמת האסטרולוגיה. אין ספק שאברהם הכניס יסודות אלו במודע, וזאת כדי להפריד את האסטרולוגיה מהקשרה האלילי ולעגן אותה בהקשר של עבודת הבורא האחד.

לפנינו אם כן שני היבטים חשובים על דמותו של אברהם: מצד אחד הוא עסק בהוראת חוכמת היהדות לבני העמים כולם, ומהצד השני ברכישת חוכמות העמים והכנסתן ליהדות.

שתי תנועות אלו, של הוצאה החוצה והבאה פנימה של שפע רוחני, הן המלמדות אותנו על האיזון שהתורה ממליצה עליו בכל הנוגע לפרטיקולריות ואוניברסליות שבה. התבדלותו הפיזית של עם ישראל חיונית כדי לשמר את ההתגלות הייחודית אליו, אחרי שצאצאי אדם ונח אכזבו; אך בין ישראל לבין העמים האחרים צריכה להתקיים מערכת של הפריה הדדית רוחנית: מהכיוון האחד עם ישראל צריך להיות "ממלכת כהנים" לעמים המעניק להם מחוכמת התורה, ומהכיוון השני עליו לקבל מהם את חוכמותיהם ולפתח אותן.

הפריה הדדית זו היא שתוכל להביא, בעזרת ה', לגאולת העם והעולם כולו יחדיו: "כי ביתי בית תפילה ייקרא לכל העמים" (ישעיהו נו, ז).

כפי שכולנו יודעים, הדת היהודית אינה נבדלת מהלאום היהודי. עצם המילה "יהודי" דו-משמעית: היא מתארת הן את כל מי שהוא בן ללאום היהודי, והן את כל מה שקשור בדת היהודית (כמו "מנהג יהודי"). אם אדם לא יהודי מבקש להמיר את דתו ליהדות הוא יודע שמשמעות הדבר היא גם הצטרפות לעם היהודי, וכן להפך – המצטרף לעם היהודי מצופה להתחיל לשמור על מצוות היהדות.

הקשר ההדוק בין היהדות כדת וכעם משתקף אף בתנ"ך: משלב מוקדם ביותר מתמקדת התורה באופן כמעט בלעדי בסיפורו של עם ישראל – החל מסיפורי האבות, המשך בהתגבשות העם ומסעו לארצו, וכלה בתולדות ממלכותיו עד ימי השיבה מגלות בבל. בהתחשב בעובדה שהתנ"ך כונה "ספר הספרים" כולם, מפליא עד כמה הוא ממוקד בסיפורו של עם אחד.

ובכל זאת, כל הפרטיקולריות הזו אינה נקודת המוצא של התורה. לאורך כמעט כל שתי הפרשות הראשונות של התורה, המתארות לא פחות מאלפיים שנות ציוויליזציה, אין לה כל זכר. אדרבה, הפרשות האלו מתארות את שני נסיונותיו של ה' להתגלות לאנושות כולה, פעם עם צאצאי אדם ופעם עם צאצאי נח. רוח אוניברסלית זו שבה לנשכ בחזון הנביאים לגבי אחרית הימים, במיוחד אלו העוסקים בהתבססותו של שלום עולמי (למשל "לא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה", ישעיהו ב, ד), ואלו המתארים את התלכדותה של האנושות סביב עבודה משותפת לבורא (למשל "כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרוא כולם בשם ה' לעבדו שכם אחד", צפניה ג, ט).

ייחודיות אופקית או אנכית?

העובדה שהתנ"ך נפתח ומסתיים בענייני כלל האנושות אומרת דרשני, ואכן נדרשה רבות לאורך הדורות. על כל המפרשים מוסכם, כי סיפור הבחירה בעם היהודי אינו עוד מקרה של לאומיות אתנוצנטרית, אלא הוא חלק מתמונה תיאולוגית רחבה יותר בה האלוקים הוא גלובלי ואוניברסלי, שכל האנשים הם צאצאי האדם שנברא בצלמו ושטובת כל האנושות לנגד עיניו.

כיצד ניתן ליישב את המסגרת האוניברסלית של התנ"ך עם הלב הפרטיקולרי המפעם בתוכו?

היו שניסו להגיד, שמכך שהתורה מתמקדת בדברי ימי עם אחד ומעמיקה במערכת היחסים שלו עם הבורא, ניתן להקיש שכל עם בעולם מנהל עמו מערכת יחסים כזו – שכל העמים זכו למעין התגלות שממית משלהם ותולדותיהם מבטאים את השגחת הבורא עליהם. לפי זה, התמקדות התנ"ך בצאצאי אברהם, יצחק ויעקב אינה משום שיש כאן סיפור מיוחד במינו, אלא משום שסיפורו של כל עם מיוחד – בדרכו שלו.

ניתן להבין את סוד הקסם של פירוש זה. הוא נדמה כתופר באלגנטיות את האוניברסליות והפרטיקולריות של היהדות, באופן שמנטרל את סכנת ההתנשאות שברעיון העם הנבחר ומחליק בקלות בגרון הקוסמופוליטי המודרני. הבעיה היא שהוא מנוגד באופן בסיסי לאחד היסודות המוסדיים ביותר בתורה, המופיע בה פעמים אינספור: ייחודיותה ובלעדיותה של התגלות ה' לישראל. מהתורה עולה בבירור שייחודיות זו אינה רק 'רוחבית' – קרי, שוני בעלמא מדתות של עמים אחרים – אלא 'אנכית': בחירה חד-פעמית ונצחית בעם אחד על פני עמים אחרים. "שאל נא לימים ראשונים אשר היו לפניך... ולמקצה

עקבו אחרי ניר מנוסי